

HASAN KAFIJINO SHVATANJE POLITIKE

Osmanski, zapadnoevropski i bosanski kontekst – pouke za danas

Dževada ŠUŠKO

UDK 321.1:28

SAŽETAK: U ovom radu predstavljaju se najvažnije odrednice razumijevanja politike, a koje je Hasan Kafija Pruščak izložio u svom djelu *Uṣūl al-ḥikam fī nizām al-'ālam* [Temelji mudrosti o uređenju svijeta] 1595. godine, dok je bio kadija u Pruscu. U prvom poglavlju rada predstavljaju se ključni pojmovi politike: moć, vlast, autoritet, legitimitet i suverenitet, kako se oni danas definiraju u političkim naukama. U drugom poglavlju rad se fokusira na pravdu i opće dobro, kao prvi temelj politike kako ga je u svojim razmatranjima vidio Pruščak. Potom se ukazuje na Pruščakovo naglašavanje važnosti povjeravanja političkih odgovornosti, mandata i pozicija sposobnim, dostojnim, podesnim, obrazovanim i stručnim licima. Na trećem mjestu se ističe Pruščakov pogled na važnost i ulogu koju u politici imaju organizacija vojske, moral vojnika, moderno naoružavanje te vladarovo praćenje njihove spremnosti i discipline, pogotovo u ratnim okolnostima. Rad se u trećem poglavlju bavi Pruščakovom političkom teorijom u povijesnom kontekstu osmanskog pravnog, političkog i državnog poretka. U četvrtom poglavlju predstavljani su neki značajniji referentni pokazatelji zapadnoevropskog zanimanja za Pruščakovo djelo. Na značaj Pruščakovog djela i misli za savremeni bosanski kontekst ukazuje se u petom poglavlju. U zaključku se naglašava da je Pruščakova politička misao, zasnivajući moć, vlast, autoritet, legitimitet i suverenitet u islamskim izvorima i na islamskim etičkim načelima, usredsređena na pravdu i dobru vladavinu, čiji se vrhunac doseže u miru.

Ključne riječi: Hasan Kafija Pruščak, politika, etika, pravda, mudrost, autoritet, legitimitet, suverenitet

Uvod

Za sada je poznato da je Hasan Kafija Pruščak napisao sedamnaest djela iz teologije, šerijatskog prava, logike, arapskog jezika, historije, politike i etike. Iz oblasti politike i etike Hasan Kafija napisao je jedno djelo koje je naslovio *Uṣūl al-ḥikam fī nizām al-'ālam* [Temelji mudrosti o uređenju svijeta] 1595. godine dok je

bio kadija u Pruscu. Ovo djelo govori o islamskom načinu rukovođenja državom uključujući ne samo političku nego i moralnu dimenziju. Brojni citati iz Kur'ana, hadisa, historije islama, od Rumija pa i od Aleksandra Velikog ukazuju na Kafijino široko poznavanje islamskih nauka i opće povijesti, ali pogotovo na njegovo produbljeno razmišljanje. On je ovaj

rad prvo napisao na arapskom jeziku i predstavio ga učenjacima koji su bili bliski sultanu. Hvaleći njegov rad, zamolili su da ga prevede na osmansko turski jezik što je i učinio godinu poslije, 1596. godine.

Ovaj članak dat će kratak uvid i prezentovati glavne teze Pruščakove političke misli i njegovo shvatanje politike kroz djelo *Temelji mudrosti*

o uređenju svijeta s fokusom na one sadržaje koje mogu biti primjenjivani u današnjici. Najprije će se dati uvid u danas važeće ključne pojmove politike i političkih nauka (moć, autoritet, legitimitet, suverenitet) koje i Hasan Kafija prepoznao u svoje vrijeme. No, njegova politička misao ne ograničava se na vrijeme Osmanskog carstva, nego nosi u potpunosti poruke za današnje vrijeme. S toga će ovaj rad nastojati da elaborira Hasan Kafijino shvatanje politike u osmanskome, zapadnoevropskom i bosanskom kontekstu koji nosi i pouke za današnje vladare odnosno političare.

1. Ključni pojmovi politike i političkih nauka

Poznato je da politika i političke nauke nisu isto. Dok se politika i političari bave vlašću i pronalaženjem rješenja za probleme u oblasti za koju su imenovani, političke nauke nastoje da nude teorije, apstraktna objašnjenja, objektivne analize stanja, pronalaženja uzroka, zaključke i procjenu posljedica. Već od Aristotela, koji se smatra osnivačem političkih nauka, zna se da sve što se dešava ima veze i s politikom. Aristotel je tvrdio da je čovjek po svojoj prirodi političko biće [*zoon politicon*]. Po njemu, sasvim je prirodno da se ljudi ustroje u staleže političkih vođa i sljedbenika, kao što to životinje čine u stadima.

U enciklopedijama današnjice ključni pojmovi koji predstavljaju temelje politike i političkih nauka su *moć, vlast, autoritet, legitimitet i suverenitet*. Politička moć znači vičnost jedne osobe da uvjeri drugu da učini nešto čak i protiv svoje volje. O autoritetu govorimo kada je politički vođa sposoban da izgradi, njeguje i zahtijeva poštenje te primjenjuje svoju moć. Legitimitet je stečen kada masa sljedbenika smatraju da vlada

i vladar ispravno postupaju i time zaslužuju lojalnost. Legitimitet se gradi i jača ako vlada uspijeva da ostvari sigurnu životnu sredinu za stanovnike, ekonomski prosperitet, visoki stepen zaposlenosti, osjećaj građana da političari zastupaju njihove interese, te vladavinu prava i pravde tako da svi građani moraju poštovati zakone bez obzira na to kojem staležu pripadaju. Slab legitimitet očituje se ondje gdje vlada nije efektivna, građani ne osjećaju obavezu da plaćaju poreze i poštuju zakon. Suverenitet je važan za državu jer on pokazuje odnose moći u njenom uređenju. Prema stepenu i vrsti suvereniteta države, određuje se i mogućnost državnih organa da čuvaju teritorij svoje države i kontrolišu njene granice. Ukratko, autoritet znači poštenje prema političkom vođi / vladaru; legitimitet znači poštenje prema vladi, a suverenitet je poštenje prema državi. Nijedan od ovih ključnih stubova politike ne dolazi sam po sebi, nego se moraju graditi i njegovati. Prije više od četrsto godina i Hasan Kafija Prušćak bio je svjestan značaja moći, autoriteta, legitimiteta i suvereniteta, ali njegov izvor znanja nije bio Aristotel niti ijedan zapadnoevropski naučnik, nego iskustva predislamskih vladara i država, historija islamske civilizacije, naučna djela islamskih učenjaka, i nadasve Božija objava u Kur'anu i Poslanikov život kroz hadise.

2. Šta je politika po Hasanu Kafiji Prušćaku?

Hasan Kafija Prušćak prepoznaje značaj autoriteta, moći, vlasti, legitimiteta i suvereniteta. *Temelje mudrosti o uređenju svijeta*¹ započinje konstatacijom da je u "uređenju svijeta nastao nered i u odnosima među

ljudima zbrka, naročito u islamskim zemljama" te pokušava ukazati na uzroke krize.² Identificira nekoliko uzroka: (1) "zanemarivanje pravde i vođenje valjane politike" jer se "državni poslovi ne povjeravaju ljudima sposobnim za njih"; (2) "nemaran odnos prema savjetovanju, razmjeni mišljenja i planiranju, a tome su uzrok oholost i uobraženost velikaša te njihovo izbjegavanje da se druže sa učenjacima i mudracima"; (3) "indolentnost u rukovođenju vojskom i upotrebi oružja i ratne opreme" jer "se vojnici ne boje starješina"; (4) korupcija; (5) prostitucija (H. K. Prušćak, cit. djelo: 178-179). Iz ovog redosljeda prepoznaje se i prvi temelj politike Hasana Kafije, a to je *pravda i dobra politika* koju on pronalazi u Kur'anu u kojem Bog u nekoliko navrata zahtijeva da se pravedno postupa i dobro čini, ali i u niz drugih izreka i izvora, kao na primjer kroz citat osnivača novoperzijske države Ardašir Babeka i začetnika Sasanidske dinastije: "Kada vladar okrene leđa pravdi, i narod okrene leđa poslušnosti" (H. K. Prušćak, cit. djelo: 182). Tu se dotičemo i značju legitimiteta. Pitanje legitimiteta navodi Prušćak i u citatu jednog učenjaka koji savjetuje sasanidskog cara Jezdedžirda: "Treba blago postupati prema podanicima, ubirati porez bez nasilja i nastojati zadobiti njihovu naklonost pravednošću, zaštititi puteve [omogućiti sigurnost na putevima] i jednako pravedno postupati sa obespravljenim [povratiti prava potlačenim od potlačitelja]" (H. K. Prušćak, cit. djelo: 183). On ne govori samo o odnosu države i vladara spram podanika, odnosno građana, nego uključuje i obespravljene, slabe, socijalno ugrožene kategorije, jer autoritet vladara jača kroz milosti i brigu spram slabih i obespravljenih (H. K. Prušćak, cit. djelo: 186).

¹ Analiza koja slijedi odnosi se na prijevod *Uşûl al-ḥikam fi nizâm al-'âlam* na bosanski jezik *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* Amira Ljubovića iz publikacije E. Duranović i S. Ljevaković-Subašić (pri.) *Hasan Kafi Prušćak*,

Sarajevo: Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka i El Kalem, 177-202. Riječ je o reprintu objavljenog djela u knjizi Amir Ljubović i Fehim Nametak (1999). *Hasan Kafija Prušćak*, Sarajevo: Sarajevo Publishing, str. 119-148. U

tekstu će se citirati kao H. K. Prušćak, cit. djelo, 177-202.

² Ova konstatacija mogla bi biti polazna tačka jedne analize iz 2016. godine, a ne iz 1595. kada je Prušćak napisao te retke.

Zatim je neophodno da se poslovi povjeravaju sposobnim, dostojnim, podesnim, obrazovanim i stručnim licima jer će u suprotnom nastati nered. Kafija opet navodi niz izvora, između ostalog hadis³ “Ko postavi nekoga za namjesnika, a među njegovim podanicima ima podesnijeg od njega, iznevjerio je Boga, Njegovog poslanika i islamsku zajednicu.” (H. K. Prusćak, cit. djelo: 184) Autoritet, moć i sposobnost jednog vladara Kafija prepoznaje po dvije stvari: (1) da li je sebi odabrao obrazovnog, iskusnog, pouzdanog, iskrenog i dobrog ministra, odnosno savjetnika i (2) da li vladar poštuje učenjake (ulemu), savjetuje li se s njima, traži li njihovo mišljenje. To potkrepljuje hadisima, mudrim izrekama i iskustvom Aleksandra Velikog.⁴ Jedan ministar Aleksandra Velikog nije ukazivao na nedostatke i greške pa mu Aleksandar reče: “Nisi mi više potreban. Ja sam čovjek, a čovjek nije bez grešaka i zaboravnosti, pa ako nisi opazio nikakvu moju grešku, ti si neznalica, a ako jesi pa je prikrilo, ti si izdajnik.” Ili izreka: “Ovaj svijet počiva na četiri elementa: nauči učenjaka, pravednosti vladara, bogoslužjenje dobrih i velikodušnosti darežljivih.” (H. K. Prusćak, cit. djelo: 185)

Po Prusćaku *osobine i vrijednosti vladara* postulati su bez kojih nema autoriteta i legitimiteta, a to je da vladar treba biti na prvom mjestu i iznad svega pravedan, a zatim razuman, oštrouman, oprezan, blag, nenametljiv, vrlo strpljiv, pouzdan, skroman i velikodušan. Moć po njemu ne dolazi iz društvenog položaja, niti se da naslijediti, njego ju treba izgraditi i gajiti i to uz pomoć savjetovanja i razmjena mišljenja s učenjacima (H. K. Prusćak, cit. djelo: 188-193). On citira 159. Ajet sure Ālu ‘Imrān u kojoj Allah, dž.š., naređuje Muhammedu, a.s., da se sa drugovima o svemu dogovara iako nije nepoznato da je Muhammed, a.s., bolje znao o

svim stvarima. Prusćak tumači da je Allah, dž.š., to rekao kako bi savjetovanje “postalo praksa i metod njegovih sljedbenika” (H. K. Prusćak, cit. djelo: 190).

Veoma važnu ulogu u politici za Kafiju imaju *organizacija vojske, moral vojnika, moderno naoružavanje te vladarovo praćenje njihove spremnosti i discipline*, pogotovo u ratnim okolnostima. Kroz vojsku se očituje moć države i time suverenitet. (H. K. Prusćak, cit. djelo: 194-195). Kafija općenito u svom djelu naglašava bogobožnost, važnost namaza i istihare (!), učinak dove i uređenje države po šerijatskim pravilima te kaže: “Ko počne s istiharom, a nastavi savjetovanjem, sigurno neće zalutati.” (H. K. Prusćak, cit. djelo: 190) A potom zaključuje: “Najvažniji zadatak vladara i ministara je da se brinu o pobožnosti i dobrom redu, strpljivosti i obavljanju molitve među svojim vojnicima, te da ih sprečavaju da padnu u grijeh, neposlušnost i sklonost novotarijama [kafanama i mejhanama] i strastima. Ovo je moguće postići dobrim rukovođenjem i disciplinom, a to je lahko: posvećujući pažnju dobrim vojnicima a okrećući glavu od loših. [Na taj način loši se mogu potaknuti da budu dobri].” (H. K. Prusćak, cit. djelo: 198)

Kafija, svoje djelo iz politike i etike, zaključuje poglavljem u kojem govori o značaju mirotvornosti i poštivanju dogovora. Pored toga što se jaka država ističe kroz pravdu odnosno razvijenu vladavinu prava, mudrosti i moć razuma kao i vojne sile, važno je po Prusćaku održavati mir koji znače sigurnost i sreću.

3. Značaj osmanskog konteksta za Kafijino shvatanje politike

Hasan Kafijino shvatanje politike je povezano je, naravno, s Osmanskim carstvom. Pogotovo se oslanja na historiju Sasanidske dinastije čije vladare citira i čija iskustva prikazuje.

Prusćak vidi u greškama Sasanidskih vladara i njihovom historijskom iskustvu upozorenje osmanskoj dinastiji (H. K. Prusćak, cit. djelo, str. 184). Vrijedno je spomenuti da Hasan Kafija analizira Sasanidsko političko uređenje, a nikako ne spominje političke prilike u vrijeme pravednih halifa hulefau rašidun, kao naprimjer u vrijeme Ebu Bekra koji je bio ministar kulture i obrazovanja ili pravednog vladara hazreti Omera.

Prusćak ističe da se moćna država pored pravde osniva i na harmoničnim odnosima četiri staleža (Zgodić, 1998: 43). Prvi stalež čine vladari (političari) i vojnici; drugi stalež sačinjavaju učenjaci (ulema) i oni koji nisu sposobni za vojsku ali zato jesu za molitvu; treći stalež su zemljoradnici (raja i beraja) koji je po Prusćaku poslije nauke najpoželjniji posao; a četvrti stalež su zanatlije i trgovci (H. K. Prusćak, cit. djelo: 180-181). To shvatanje ima korijene u osmanskome državnom uređenju. Kafija izdiže stalež uleme na “pijedestal najviše moralne i političke vrijednosti” (Zgodić, 1998: 44). Bitno je istaći da on staleže ne određuje po rođenju ili naslijeđu, nego iz potrebe za organiziranjem društva i određivanjem njihovih uloga, zadataka, poslova i doprinosa u funkcioniranju cjelokupnog državnog sistema (Zgodić, 1998: 44).

4. Prusćakovo shvatanje politike u zapadnoevropskim kontekstu

Hasan Kafija Prusćak već stoljećima je poznat evropskom Zapadu. Njegova rasprava *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* izazvala je interesovanje zapadnoevropske orijentalistike. Tako je Jean-Victor Choquet sačinio prvi prijevod na francuski jezik 1732. godine, za potrebe kraljevske biblioteke. 1824. godine, orijentalist Garcin de Tassy objavio je prijevod ovog djela na francuski u časopisu *Journal Asiatique* pod naslovom *Principes de Sagesse touchant l'art de*

³ Hafiz Kenan Musić ustvrdio je u svom prilogu “Sunnet u djelima Hasana Kafije Prusćaka” da Hasan Kafija u djelu *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* spominje

petnaest hadisa od kojih su šest sahih i hasen, dva su slaba, a ostali nisu zabilježeni u hadiskim zbirkama.

⁴ Ministar u prijevodu s latinskog jezika

znači doslovno sluga. U današnjem kontekstu ministar je visoki državni funkcioner i član vlade zadužen za određeni resor.

gouverner par Rizwan-ben-abd'oul-mannan Ac-hissari. Nakon što je de Tassy predstavio Kafiju čitateljstvu Zapada, Imre Karácson prevodi ovo djelo na mađarski jezik i publicira ga 1909. godine u Budimpešti pod naslovom *Az Egri török emlékirat a kormányzás módjáról Eger vára elfoglalása alkalmával az 1596. évben írta Molla Haszán Elkjáfi*. Dvije godine kasnije, 1911., Lajos Thallóczy, privučen idejnom snagom i smjelošću ovog rada, prevodi mađarski prijevod na njemački jezik i objavljuje ga u časopisu *Archiv für slavische Philologie* pod naslovom *Eine Staatsschrift des bosnischen Muhammedaners Molla Hasan Elkjafi über die Art und Weise des Regierens*.⁵ Oni nisu u potpunosti prevodili kompletno Kafijino djelo nego pretpostavljamo one dijelove koje su smatrali najzanimljivijim.

Svi prevodioci vide u Pruščaku značajnog bosanskog naučnika koji piše razumljivim jezikom. Saglasni su da je Pruščakovo djelo najbolji i najpouzdaniji izvor o uzrocima pada Osmanskog carstva. Pogotovo ih iznenađuje da je Pruščak to predvidio u vrijeme dok je Osmansko carstvo bilo još u usponu i ekspanziji na evropskom tlu.

Prevodilac na mađarski jezik Imre Karácson upoređuje Hasana Kafijinu političku misao sa Macchiavellijevim *Il principe* (Vladaoc) i sa Montesquieuvim *Lettres persanes* (Perzijska pisma). Naučnici poput Amira Ljubović, Esada Zgodića i Sulejmana Grozdanića, koji su se temeljito bavili Hasanom Kafijom Pruščakom, kategorično to odbacuju. Oni to upoređenje smatraju kao "evropocentričnu recepciju Pruščakove misli" (Zgodić, 1998: 16). Amir Ljubović (1995: 207) pojašnjava: "Međutim, ovo poređenje nikako ne stoji, i ako bi se tražila neka teorija u zapadnoevropskoj tradiciji kojoj je Pruščak najbliži, onda je to aristotelско-tomistička. Pruščakova država se, naime zasniva na Zakonu, pa otuda njegovi pozivi na poštivanje Zakona, časti i imetka. I upravo kao

i kod Aristotela, a kasnije i kod T. Akvinskog, država po njemu predstavlja sistem različitih društvenih staleža koji se definiraju prema mjestu u podjeli rada i njihovim obavezama, a ne po naslijeđu, i koji stoje u uzajamnom odnosu, a svaki od njih ima svoju specifičnu ulogu u službi cjeline."

Esad Zgodić čak podvlači da se bosanska politička misao treba emancipirati od evropocentrizma i arogancije evropskog uma. Na primjeru Pruščaka i drugih sličnih njemu, Bošnjaci kao i Bosna i Hercegovina nemaju razloga inferiornost. Naprotiv, imajući u vidu da je Pruščak živio u osvajačkoj i vojničkoj državi, on ipak zaključuje svoj elaborat *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* s poglavljem o miru, poštivanje mirovnih ugovora, te prednosti mira nad ratom. Time ukoliko se Pruščak može s nekim uporediti, to je Immanuel Kant i njegova teza o vječitom miru.⁶

5. Značaj Hasana Kafijinog shvatanja politike za današnji bosanski kontekst

Kao što je prikazano Pruščakova misao se stoljećima prenosi ne samo u osmanskome okruženju nego i u evropskom Zapadu a svakako u rodnoj Bosni i Hercegovini. To Esad Zgodić (1997: 856) objašnjava time da u Pruščakovoj misli "moraju biti pohranjene univerzalne vrijednosti da bi mogla izazvati stoljetnu recepciju. I s druge strane, povijest razvoja bošnjačke nacionalne samosvijesti, kao što je to slučaj i kod drugih naroda, morala je u sebi nositi inherentnu inklinaciju ka tradicioniranju. Jer, svijest o vlastitoj povijesti, uključivši znanje o povijesti sopstvene obrazovanosti, ulazi u bitne, konstitutivne elemente razvoja i samoosvještavanja nacionalnog identiteta."

Svrha prisjećanja na Hasana Kafiju služi za uzimanje pouke i učenje iz prošlosti zarad bolje budućnosti. Stoga se opravdano postavlja pitanje

aktuelnosti Pruščakove misli u današnjem vremenu. On je s velikim znanjem prije više od četrsto godina kroz djelo *Ušūl al-ḥikam fī nizām al-ālam* ukazao na posljedice korupcije, nedostatka pravde, nasilja, nerada, pomanjkanje organizacije, nedovoljnog kontrolisanja armije, pretjerivanje u zabavi i uživanju. Hasan Kafija kao naučnik, pisac teolog, muderis i kadija piše razumljivim jezikom. Diplomatskim stilom ali hrabro, on kritikuje tadašnju vlast, te ukazuje na nužnost reforme društva i države. Upozorava na to da se važni poslovi ne smiju dati nesposobnim i nekvalifikovanim osobama, te time ukazuje na značaj profesionalnosti, poslovnosti, poštenja, marljivosti, predanosti, pravdi, iskrenosti, darežljivosti, samilosti, strpljivosti, hrabrosti, ustrajnosti, razmjeni mišljenja i savjetovanju. Manjak tih vrijednosti, odnosno prisustvo korupcije, oholosti, neposlušnosti, plašljivosti, ljubomore i hedonizma vodi do propasti. Sva njegova argumentacija temelji se na Kur'anu, hadisima, te iskustvima iz povijesti civilizacija svijeta (Šuško, 2015: 7-8).

Postoji potreba da identificiramo prvake među Bošnjacima, da ih proučavamo, izučavamo i prepoznamo njihov značaj za današnje generacije, da podijelimo saznanja sa širom zajednicom i time gajimo kulturu sjećanja, izvlačimo pouke iz prošlosti i prethodnih saznanja, te dižemo samopouzdanje u bogato historijsko-kulturno naslijeđe Bošnjaka i Bosne i Hercegovine.

Zaključak

Hasan Kafija kroz djelo *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* prikazuje svoje shvatanje politike. Iako nikada nije imao izravno izvršnu političku poziciju, Pruščak kao religijski intelektualac prezentuje analizu vojno-političke dekadencije osmanske vlasti iz bosanskog okruženja i s bosanskog gledišta. On govori jezikom vjere,

⁶ Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka priredio je povodom 400 godina djela Hasana Kafije Pruščaka publikaciju *Hasan Kafija*

Pruščak u kojoj je, pored ostalih sadržaja, napravljen i reprint navedenih prijevoda.

⁶ Izlaganje Esada Zgodića na manifestaciji

"400 godina djela Hasana Kafije Pruščaka" Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka, 11. novembra 2015. godine u Sarajevu.

mudrosti i politike. Pruščakova politička misao zasniva se prvenstveno na pravdi i dobroj vladavini a doseže svoj vrhunac mirotvorstvom. To proizlazi iz njegovog povezivanja politike saetikom. On prepoznaje moć, vlast, autoritet, legitimitet i suverenitet u islamskim izvorima i povezuje ih s iskustvima predislamskih kultura, a

posebno antičke i perzijske s ciljem da popravi stanje države u kojoj živi. Upravo zbog njegove oštroumnosti i sposobnost da predvidi šta će se desiti s Osmanskim carstvom ako ne bude učilo iz iskustva drugih, provodilo prvenstveno pravdu i poduzimalo niz drugih mjera, Kafija je prepoznat i hvaljen na evropskom Zapadu već

u 18. stoljeću. Nije beznačajno da se putem prepisa pamti i interpretira čovjek iz jednog malog mjesta Prusca. Stoga je Kafijino shvatanje politike izraslo iz osmanskog konteksta i imalo recepciju u zapadnoevropskom kontekstu. No, njegovo shvatanje politike oduvijek je imalo smisao i značaj unutar Bosne i Hercegovine.

Karácson, Imre (1909). Az Egri török emlékirat a kormányzás módjáról Eger vára elfoglalása alkalmával az 1596. Évbén írta Molla Haszán Elkjáfi. Budapest: Ford.
Ljubović, Amir (1995). "Filozofsko-politički spisi Hasana Kafije Pruščaka". *Dijalog. Časopis za filozofska pitanja*, 1-2: 204-208.
Ljubović, Amir (2015/1999). Temelji mudrosti o uređenju svijeta. U: E. Duranović i S. Ljevaković-Subašić (prir.) *Hasan Kafi Pruščak*, Sarajevo: Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka

i El Kalem, 177-202. (reprint Amir Ljubović. Temelji mudrosti o uređenju svijeta. U: Amir Ljubović i Fehim Nametak (1999). Hasan Kafiya Pruščak, Sarajevo: Sarajevo Publishing, str. 119-148).
Thaloczky, Lajos (1911). "Eine Staatsschrift des bosnischen Mohammedaners Molla Hassan Elkjafi über die Art und Weise des Regierens". *Archiv für slawische Philologie*, XXXII: 139-158.
Šuško, Dževada (2015). Uvod. U: E. Duranović i S. Ljevaković-Subašić (prir.) *Hasan Kafi Pruščak*, Sarajevo:

Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka i El Kalem, 7-11.
De Tassy, Garcin (1824). "Pricipes de Sagesse, touchant l'art de gouverner par Rizwan-ben-abd'oul-Ac-hissari". *Journal Asiatique*, IV, 213-226, 283-290.
Zgodić, Esad (1997). "Hasan Kafiya Pruščak i sljedbenici: o recepciji njegove misli". *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, LIX, 9-10, 855-874.
Zgodić, Esad (1998). Bošnjačko iskustvo politike: osmansko doba. Sarajevo: Euromedia.

الموجز

فهم حسن كافي للسياسة

د. جوادة شوشكو

يقدم هذا البحث أهم المحددات لفهم السياسة كما يعرضها حسن كافي بروشتشاك في كتابه "أصول الحكم في نظام العالم" سنة ١٥٩٥ عندما كان قاضيا في بروساتس. وقد تم في الفصل الأول من البحث عرض المفاهيم الرئيسية للسياسة: السلطة، والحكم، والمرجعية، والشرعية، والسيادة، كما يأتي تعريفها اليوم في العلوم السياسية. ويركز الفصل الثاني من البحث على العدل والخير العام باعتبارهما الأصل الأول في السياسة كما يراهما بروشتشاك. ثم يشير البحث إلى تأكيد بروشتشاك على أهمية أن توكل المسؤوليات والمناصب والوظائف السياسية إلى أشخاص مؤهلين ومتعلمين وقادرين على حملها وأدائها. وتم في المقام الثالث التركيز على رأي بروشتشاك حول الأهمية السياسية لتنظيم الجيوش ومعنويات الجند ومتابعة السلطان لجاهزيتهم وانضباطهم، لاسيما في ظروف الحرب. وفي الفصل الثالث يشغل البحث في نظرية السياسة عند بروشتشاك في السياق التاريخي للنظام العثماني القانوني والسياسي والحكومي. وفي الفصل الرابع تقدم بعضا من المؤشرات المرجعية المهمة للاهتمام الأوروبي والغربي بكتاب بروشتشاك. أما الفصل الخامس من هذا البحث فيشير إلى أهمية أعمال بروشتشاك وفكره بالنسبة للسياق البوسني المعاصر. وتؤكد الخاتمة على أن الفكر السياسي عند بروشتشاك يسند السلطة والحكم والمرجعية والشرعية والسيادة في المصادر الإسلامية وإلى المبادئ الخلقية الإسلامية، وهو بذلك يركز على العدل وحسن السياسة اللذين يحققان غاية المراد في الأمن والسلام.

الكلمات الرئيسية: حسن كافي بروشتشاك، السياسة، الأخلاق، العدل، الحكمة، المرجعية، الشرعية، السيادة.

Summary

HASAN KAFI'S UNDERSTANDING OF POLITICS
Ottoman, West-European and Bosnian context – lessons
for contemporary time

Dževada Šuško

This article presents the most important guidelines in understanding political views of Hasan Kafi Pruščak in "Usulul-Hikem fi Nizami'l-Alem" (Principles of Wisdom for the Order of the World) written in year 1595, during his engagement as *qadi* in Prusac. In the first chapter of the work, essential political terminology: power, government, authority, legitimacy and sovereignty are presented as are defined in political studies today. The second chapter focuses on justice and general good as a foundation of politics as envisaged by Kafi. Further we see how Kafi is stressing upon the importance of delegating political responsibilities, mandates and positions to capable, worthy, suitable educated and competent people. Thirdly we present Kafi's view of the significance and the role of organization of army, morale of soldiers, modern armament, the ruler's engagement in terms of the readiness and the discipline especially during warfare, in politics. In the third chapter we dealt with Kafi's political theory in historical context of the Ottoman legislative, political and state order. In the fourth chapter we presented some significant references to West European interest in Kafi's work. In fifth chapter we pointed out the significance of Kafi's work and thought to contemporary Bosnian context. In the conclusion it is stressed that Kafi's political thought, basing the power, government, authority, legitimacy and sovereignty upon Islamic sources and Islamic ethical principles, is concentrated on justice and good governance whose peek is realized in peace.

Key words: Hasan Kafi Pruščak, politics, ethics, justice, wisdom, authority, legitimacy, sovereignty